

ПРАВО

УДК 337:332.2

ПРЕВЕНТИВНІ АСИМЕТРИЧНІ СТРАТЕГІЇ В РЕГІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТАХ ТА БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ

ГОНЧАРЕНКО Олександр Миколайович

доктор історичних наук,

професор кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин

Національного авіаційного університету

Президент Центру міжнародної безпеки та стратегічних студій (ЦМБСС)

Превентивна дипломатія та асиметричні стратегії є сьогодні надзвичайно важливими інструментами світової політики і боротьби з міжнародним тероризмом. Проте існує цілий ряд проблем, пов'язаних з тим, що некритичне використання цих інструментів суперечить не тільки нормам класичного міжнародного права, але й базовим принципам ліберально-демократичної традиції та християнської етики, включаючи повагу до людського життя і прав людини. Ці норми і принципи об'єктивно мають бути адаптовані до вимог функціонування системи міжнародної та регіональної безпеки і ефективної боротьби з міжнародним тероризмом.

Ключові слова: превентивні стратегії, кризове врегулювання, асиметричні стратегії, ліберальна етика, міжнародний тероризм, регіональні конфлікти.

Вступ. Міжнародний тероризм, ця «чума XXI століття», разом з регіональними конфліктами становлять сьогодні головні загрози для європейської та міжнародної безпеки. Фундаментальною проблемою міжнародних відносин стає питання про принципову здатність ліберальної демократії ефективно протидіяти цим загрозам. Тим більше, що існуюча система міжнародних відносин є асиметричною за своєю природою і спрямована на перманентне викачування ресурсів та капіталу з бідних країн у розвинені країни. За різними підрахунками ця асиметрія відносин сягає 1-2 трлн. дол. США, на рік. Подібна ситуація не може, звісно, тривати нескінченно довго. Конфлікт перерозподілу ресурсів та капіталів у майбутньому неминучий, і міжнародний тероризм, як і значна частина регіональних конфліктів, є, певною мірою, одним з проявів цієї асиметрії.

Іншою глибинною причиною тероризму та регіональних конфліктів є об'єктивне протиріччя між двома базовими принципами міжнародного права, а саме – принципом національного суверенітету та правом націй на самовизначення. Значна частина регіональних конфліктів, як і терористичних актів, обумовлені відсутністю чітких та прозорих норм політико-правового врегулювання в цій сфері.

Постановка завдання. Враховуючи вищезгадані реалії, саме превентивний підхід до міжнародної політики безпеки стає сьогодні надзвичайно важливим, чому і присвячено дану публікацію.

Викладення основного матеріалу. Запобігання – це найдієвіший засіб ефективної боротьби з терористичними загрозами та регіональними конфліктами. Набагато легше запобігати терористичним актам, конфліктам та кризам, ніж намагатися протидіяти їм в «гарячій фазі». Таким чином, підхід, який базується на превентивній дипломатії та превентивних стратегіях протидії, об'єктивно відповідає вимогам ефективної організації безпеки в асиметричній системі міжнародних відносин.

Проте дослідження, пов'язані з раннім запобіганням терористичним діям чи конфліктам, превентивною дипломатією, попереднім плануванням надзвичайних ситуацій (*preemptive contingency planning*), сьогодні є все ще поверховими і дуже фрагментарними.

З іншого боку, є досить очевидним, що запобігання – це головна риса сучасної стратегічної думки. В «Стратегії національної безпеки США», починаючи з 2002 р., визначальний акцент робиться саме на превентивних заходах та попереджувальних діях. «Сполучені Штати не можуть надалі покладатися лише на рефлекторну позицію, яку ми займали в минулому... Сполучені Штати, якщо це буде необхідно, будуть вживати превентивних заходів» [1].

Європейська стратегія безпеки «Безпечна Європа у кращому світі» (“*A Secure Europe in a Better World*”) також наголошує на необхідності «діяти перед тим, як конфлікт розпочнеться. Запобігання конфліктам та запобігання кризам не можуть розпочатися занадто рано» [2].

Однак відсутність системного підходу до запобігання конфліктам, передбачення та ефективного мислення в міжнародних відносинах, включаючи динаміку конфліктів, все ще переважає. Здебільшого домінує рефлекторний підхід – пасивне реагування на виклики навколишнього світу. Такий підхід нагадує реакцію мертвого жабенятка, розп'ятого на лабораторному столі з двома електродами, підведеними до лапки і задньої частини бідної амфібії. Якщо підключити 100-вольтову батарею до відповідних електродів, жабенятко сіпне задньою лапкою, якщо ні, відповідно – не сіпне. Саме таким чином і реагують на виклики сучасності більшість політиків в усіх частинах світу. Вони починають діяти тоді, коли грім уже вдарив, криза розпочалася і конфлікт вступив у «гарячу фазу». Тільки тоді вони прокидаються і, як правило, завжди запізнюються.

Такий чисто рефлекторний підхід до кризового менеджменту істотним чином ускладнюється ліберальною плюралістичною природою демократичних систем. Між тим, ефективне розв'язання проблем і викликів сучасного світу вимагає іншого: активного передбачення можливих загроз, превентивного прогнозування і менеджменту.

Основу цього підходу повинні становити структури раннього попередження, комплексні системи збирання і аналізу інформації про можливі виклики і загрози, перманентне превентивне прогнозування. Не одноразовий акт прогнозування, а регулярна прогностична діяльність, спрямована на аналіз і оцінювання динаміки можливих криз, формування постійних і своєчасних сигналів зворотного зв'язку. Ці сигнали повинні акумулюватися, аналізуватися і використовуватися для формування коригуючих впливів, які могли б запобігти подальшій ескалації кризи чи сприяти демпфіруванню вже існуючого конфлікту. Одночасно має проводитися розробка превентивних стратегій, заходів з укріплення довіри, миротворча діяльність та ін.

Це концепція адаптивного менеджменту – найбільш ефективного знаряддя врегулювання конфліктів сьогодення. Проте впровадження цієї концепції на регіональному, не кажучи вже про глобальний рівень, вимагає політичної волі, широкого міжнародного співробітництва і створення ефективних міжнародних структур раннього попередження. На жаль, сьогодні міжнародна система не готова до впровадження в життя згаданих заходів. Міжнародні організації є неефективними, не мають відповідних структур раннього попередження, і їх рішення часто ігноруються супердержавами [3].

Офіційна структура раннього попередження ООН – Бюро досліджень та збору інформації (*Office for Research and the Collection of Information-ORCI*), яка мала відповідний мандат на здійснення

діяльності з раннього попередження, була інтегрована в структури Департаменту з гуманітарних справ та регіональної політики Секретаріату ООН (*Department of Humanitarian Affairs and Regional Political Services of the Secretariat*) і зараз практично не виконує відповідних функцій, Система раннього попередження Адміністративно-координаційних Комітетів ООН (*Early Warning System of the UN Administrative Coordinating Committees*) працює лише в «гуманітарній сфері» (біженці, переміщені особи, продукти харчування та ін.), *UNDP Bureau of Crises Prevention and Management* орієнтована переважно на природні катастрофи і не має ефективних механізмів запобігання політичним кризам.

Центр попередження конфліктів ОБСЄ у Відні (*Conflict Prevention Center, OSCE in Vienna*) слугує насамперед форумом для широких міжнародних консультацій та міжнародного співробітництва з врегулювання поточних конфліктів. Його спеціальні місії спостереження та рекомендації дуже часто просто ігноруються сторонами конфліктів (Чечня, Молдова).

Структури раннього спостереження НАТО (*NATO Early Warning structures,- including Current Intelligence Groups or NATO Situation Center*) спрямовані переважно на збір розвід інформації, раннє попередження відкритих воєнних дій. Ситуація в багатьох регіонах, в тому числі на «пострадянському просторі», ускладнюється небажанням національних урядів співпрацювати з міжнародними місіями та спостерігачами. Існують і інші проблеми, як організаційні, так і інституціональні, які уповільнюють впровадження в життя ефективних систем раннього попередження конфліктів та кризових ситуацій, хоча сама ідея створення відповідних структур сьогодні є цілком прозорою і очевидною (рис.1).

В найбільш загальному випадку необхідно вибрати достатню кількість так званих конфліктогенних факторів і відповідним чином класифікувати та ранжувати їх за відповідним шкалами. Після того, як конфліктогенні фактори проаналізовані та оцінені, генеральний індекс інтенсивності конфлікту може бути визначений. Регулярний моніторинг як конфліктогенних

факторів, так і генерального індексу дасть можливість простежити динаміку конфлікту і розробити адекватний прогноз на перспективу.

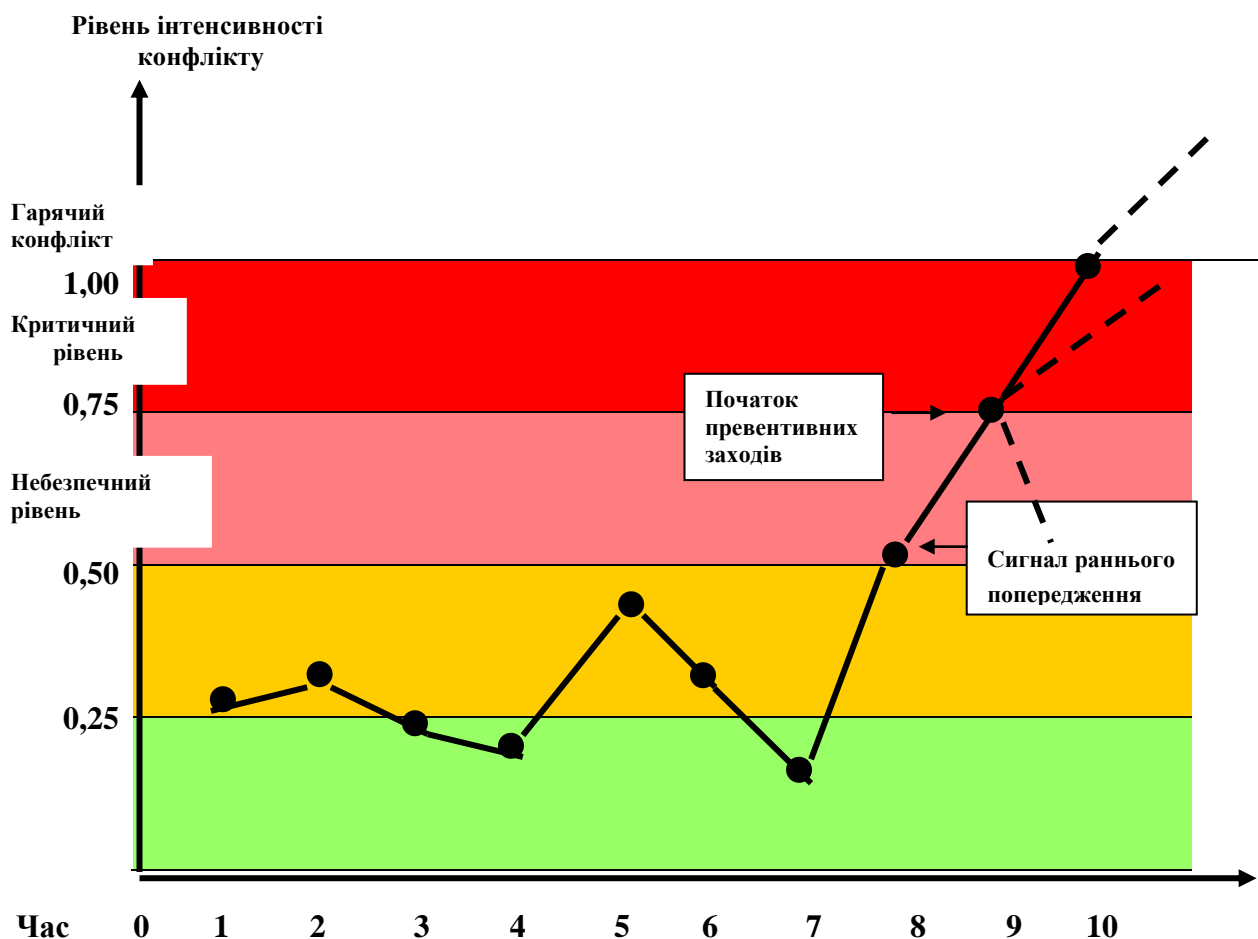

Рис. 1. Динаміка конфлікту та критичні рівні раннього попередження та початку превентивних заходів

Ключовим питанням у цьому процесі є, звичайно, питання вибору та шкалювання вибраних параметрів (факторів). Одним із найбільш простих і ефективних підходів є використання експертних процедур. Національна або міжнародна група експертів (зазвичай 10-20 осіб) вибирає та оцінює інтенсивність та важливість («ваговий коефіцієнт») ключових конфліктогенних факторів даного конфлікту. В результаті складається відповідна таблиця ключових конфліктогенних параметрів (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка інтенсивності конфлікту

Фактори /Параматри	Інтенсивність (0÷1)- P_i		Ваговий індекс (0 ÷ 5) – W_i	
	1.01.2011	1.01.2012	1.01.20011	1.01.2012
Етнічні	0,5	0,6	5	5
Історичні	0,4	0,4	1	1
Внутрішньополітичні	0,1	0,8	1	2

Зовнішньополітичні	0,3	0,3	4	4
Геополітичні	0,1	0,1	1	1
Економічні	0,8	0,9	2	4
Військові	0,4	0,9	4	4

Колоніальну війну в Чечні, в результаті якої винищено близько третини населення країни, можна розглядати в цьому контексті як потрібну і абсолютно легальну антитерористичну операцію.

Морально-етичний вимір превентивних асиметричних стратегій

Проблема співвідношення політики і моралі, яку можна простежити починаючи з славнозвісних «Мелоських діалогів» Фукідіда і яка визначає одну із принципових відмінностей між політичним реалізмом і політичним ідеалізмом, має безпосереднє відношення до теорії і практики розробки та імплементації превентивних асиметричних стратегій.

Вже підкреслювалося, що квінтесенція концепцій асиметрії полягає у введенні суперника в оману при веденні боротьби «непередбаченими засобами», «не за правилами» (*not fair*). Війна (гра) «за правилами», як і будь-які моральні обмеження, суперечить самій природі асиметричних стратегій. Це, проте, аж ніяк не виключає існування самих правил. Правила можуть бути. Однак вони різні для різних сторін, наголосив свого часу Мао-Дзедун своїм японським супротивникам: «...ви ведете свою війну, а я буду вести свою». Прийняття правил гри суперника, тим більш сильного суперника, однозначно призводить до програшу. Це аксіома. Саме це дало привід одному з сучасних китайських фахівців в сфері стратегічних досліджень слушно зауважити: «Війна має свої правила, проте ці правила нав'язуються Заходом... Якщо слабка країна підтримує ці правила, вона не має жодних шансів... Ми є слабкою країною, то чому ми повинні вести війну за вашими правилами? – Ні» (4). Більше того асиметричні дії і стратегії завжди були і залишаться улюбленим і «найбільш ефективним» інструментом сучасного міжнародного тероризму.

В свою чергу, Захід внаслідок домінування традиційних для європейської культури цінностей – демократії, толерантності, прав людини, норм міжнародного права, шанування людського життя та ін. – часто-густо виявляється нездатним ефективно протидіяти поточним викликам і загрозам, зокрема пов'язаним з міжнародним тероризмом. В більш широкому плані постає фундаментальне питання про принципову здатність ліберальної демократії ефективно протидіяти викликам і загрозам

XXI століття, які мають здебільшого асиметричний характер.

Приклад глухого кута, в якому опинився Захід зі своїми традиційно ліберально-демократичними цінностями – об'єктивне протиріччя між превентивними стратегіями та нормами канонічного міжнародного права.

Превентивні стратегії та міжнародне право

Превентивні стратегії дійсно є одним з найбільш ефективних запобіжних засобів боротьби з міжнародним тероризмом і регіональними конфліктами, які забирають щорічно життя сотень тисяч людей і підривають усю систему міжнародної стабільності і безпеки. Використання превентивних стратегій, в тому числі превентивних операцій, на територіях держав, де оперують представники терористичних організацій, (операція США зі знищення Осамі бен Ладена) підривають два відомі принципи міжнародних відносин – принцип невтручання у внутрішні справи держав та принцип національного суверенітету.

Виникають спокусливі передумови для перегляду історії. З погляду «превентивного стратегічного мислення» масоване вторгнення військ Варшавського договору в Чехословаччину в 1968 р. було лише типовою та дуже ефективною миротворчою операцією на широкому багатонаціональному підґрунті. Операцією, що «гарантувала мир та стабільність в регіоні більш ніж на 20 років». Отож, очевидно, що підхід, котрий базується на запобіганні конфліктів, об'єктивно має свої обмеження і ніколи не може використовуватися без розбору.

Багато що має бути зроблено і змінено у цій сфері. Назріла необхідність досягнення міжнародного консенсусу щодо розробки принципів і механізмів протидії міжнародному тероризму на територіях інших держав навіть без їх згоди. Відхід від норм і принципів канонічного міжнародного права чи певних ліберально-демократичних принципів є неминучим. Оскільки саме ці принципи і спекуляції довкола них вже не перший рік блокують на рівні ООН не тільки принципи легітимізації використання превентивних стратегій, але й навіть розробку загальноприйнятого визначення тероризму.

Сьогодні експерти з міжнародного права обговорюють три основні концепції, які дають можливість обійти проблемні питання міжнародного права і можуть слугувати наріжними каменями глобального консенсусу з зазначених питань:

- класифікація тероризму як загального ворога усього людства;
- визначальний акцент на суверенній відповідальності як на логічному наслідку суверенних прав націй;
- адаптація принципів «невід'ємного права на самооборону» до реалій XXI століття [6].

Але найбільш важливою є консолідація світової громадської думки довкола тези про те, що Статут і принципи ООН не є недоторканою «священною коровою» і якщо ефективна боротьба з тероризмом і іншими глобальними викликами сучасності вимагають перегляду і змін міжнародного права, то цей перегляд і зміни мають бути зроблені в інтересах усього людства.

Підсумовуючи пануючі в сучасному американському суспільстві настрої в питаннях боротьби з міжнародними тероризмом, К. Грей, наприклад, висловлює досить категоричні рекомендації: «Якщо існують культурні бар'єри з нашого боку відносно включення особливо «вбивчих» альтернатив у нашу політику, стратегію чи оперативні заходи, то ми повинні переглянути бар'єри і правила гри» [7].

Якщо боротьба ведеться «брудними засобами» («*not fair game*»), навряд чи буде ефективною боротьба з опонентом в лайкових рукавичках. Як писав В. Шекспір: «*All is fair in love and war*» («Все дозволено в любові і на війні»). Не менш радикальними є представники іншої великої європейської нації – «*A la guerre, comme a la guerre*» («На війні, як на війні»).

Альтернативи використанню превентивних стратегій в питаннях боротьби з міжнародним тероризмом та багатьма іншими асиметричними викликами та загрозами сьогодні нема. Саме тому, оцінюючи роль асиметричних стратегій в світлі не тільки загальних принципів християнської моралі і європейської ліберальної етики, але й терористичного акту 9/11 та його наслідків, варто згадати і Нікколо Макіавеллі – представника ще однієї великої європейської нації, перефразовуючи якого, можна цілком слушно стверджувати: «Нема стратегій етичних і неетичних, моральних і аморальних – є стратегії ефективні і неефективні». Сьогодні вже цілком очевидно, що ефективна війна проти тероризму має передбачати певні види превентивних дій, інтервенцій та запобіжних заходів. Вони абсолютно необхідні, навіть якщо в чомусь і суперечать класичним принципам міжнародного права.

Висновки. Підсумовуючи в цілому проблему використання превентивних стратегій для цілей кризового врегулювання, треба ще раз зазначити, що відвертання криз не має розглядатися у якості «всесвітньої панацеї». Кризи самі по собі відіграють визначну позитивну роль. Великі філософи минулого від Геракліта та Ібн-Хальдуна до Гегеля неодноразово наголошували, що конфлікт/криза є необхідною передумовою соціального розвитку. Прогрес неможливий у принципі без конфліктів і криз. Саме тому оптимальне кризове врегулювання, з використанням превентивних інтервенцій та асиметричних стратегій, повинне завжди мати вибіркового зважений характер і співвідноситися як з характером та інтенсивністю загроз, так і з можливими віддаленими наслідками втручання в перебіг історичних процесів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. The National Security Strategy of the United States of America. White House, September 2002. – P.15.
2. A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Brussels., 12 December, 2003. – P.7; U.S.-EU Cooperation Against Terrorism, May 21, – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22030.pdf>.
3. Benjamin Gilad. Early Warning: Using Competitive Intelligence to Anticipate Market Shifts, Control Risk, and Create Powerful Strategies. – Amacom. 2007. – 272 p.
4. Sun Tsu. The Art of War. – N.-Y., Oxford Univ.Press. – 1982. – P.14.
5. J. McMillan. Apocalyptic Terrorism : The Case for Preventive Action. / Strategic Forum – n.212, – Nov. 2004. – P.36.
6. Engaging Power for Peace: The 1998 Strategic Assessment. – Wash. DC: National Defense Univ., 1998. – Ch.11.
7. Colin S. Gray. Thinking Asymmetrically in Times of Terror./ Parameters, Spring 2002, P.5– 14.

Гончаренко О. М. Превентивные асимметричные стратегии в региональных конфликтах и борьбе с международным терроризмом / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

Превентивная дипломатия и асимметричные стратегии сегодня являются важными инструментами мировой политики и борьбы с международным терроризмом. Однако существует целый ряд проблем, связанных с тем, что некритическое использование этих инструментов противоречит не только нормам классического международного права, но и базовым принципам либерально-демократической традиции и христианской этики, включая уважение к человеческой жизни и правам человека. Эти нормы и принципы объективно должны быть адаптированы к

требованиям функционирования системы международной и региональной безопасности и эффективной борьбы с международным терроризмом.

Ключевые слова: превентивные стратегии, кризисное урегулирование, асимметричные стратегии, либеральная этика, международный терроризм, региональные конфликты.

Goncharenko A.N. Preventive asymmetric strategies in the regional conflicts and war against terrorism / Kiev National Aviation University/Institute of International Relations.

Preventive and asymmetric approach to the international politics is extremely important today. It is a tool number one in the effective national and international security policy and conflict management. On the other hand asymmetric strategies always had been the "favorite instrument" for the international terrorists as well.

Preventive and asymmetric strategies have a lot in common. It is much easier to prevent the terrorist act or acute crisis than to manage them after they have escalated. No less important is the cost-effectiveness question: the budget of only one day of USA operation in Iraq or NATO operation in Afghanistan is roughly equal to this one of all UN peacekeeping operation worldwide for a year. Thus preventive approach implicitly corresponds to the demands of cost effective security organization. But the studies related to crisis prevention, preventive diplomacy or preemptive security contingency planning are still very sketchy and fragmentary.

The absence of system approach to the theory and art of prevention, lack of foresight and effective intelligence sharing in international relations and security policy, still prevail. The same situation exists in the sphere of asymmetric strategies - very effective tool of international terrorism. International terrorism itself is a typical asymmetric ("not fare") response to what we usually elegantly call "the inequalities of contemporary world". Some more adequate words should be found for this appalling "inequalities". The international terrorism is only the first symptom of the inevitable conflicts of redistribution that expect the mankind sooner or latter. Something radical should be done here. The problem is aggravated with the helplessness and practical uselessness of international organizations. These organizations are ineffective and their decisions are very often ignored, especially by the superpowers.

But the main problem of preventive and asymmetric strategies is that this approach objectively contradicts not only to the regulations of international law but to the basic principles of liberal tradition and ethics in general, including human rights and respect to human life. These principles regrettably are completely incompatible with the requirements of the effective security policy and war against terrorism. In more broad sense the question arrives about ability of liberal democracy to stand against new challenges in general and international terrorism in particular.

These principles are completely incompatible with the requirements of the effective security policy and war against terrorism. The rules of engagements should be reconsidered.

Key words: preventive strategies, crises resolution, asymmetric strategies, liberal ethics, International terrorism, regional conflicts.